

איגרת הרב משה יהושע זעליג הכהן משנת תרי"ג על אודות עלייתו ארצה

משה אלטבאואר

מקרה מוצלח זימן לידי חלק מארכיונו המשפחתי של הסופר היהודי-אמריקני, ג'ורג' נתן הרצל (נפטר ב-1946), מצאצאי הרב משה יהושע זעליג הכהן, אשר שימש בכס הרבנות בעיר האונפוט¹ שבקורלאנד במשך 48 שנים, עד עלייתו ארצה בשלהי תרי"ב. בחומר שקיבלתי מביתו של הסופר היהודי, הגב' סוזאן הרצל-פרייטאג מִזְנָנֹר שבארה"ב (בהסכמתה נמסר החומר בחלקו לספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים ובחלקו לידי בן-צבי²) נמצא מכתב עברי משנת תרי"ג מירושלים של הרב מהאונפוט ובו תיאור תלאות מסעו לארץ-ישראל וסיפור צעדיו הראשונים בירושלים. העלייה היתה משאת נפשו, ולכך נתן ביטוי בצוואתו³: בסעיף פח, עמוד 12, כתב הרב: 'ואם יעזור לי ה' בחסדו הגדול להוציא לאור מחשבתי לילך לארץ הקדושה בל"ג⁴ וזה אורחא רחיקא וזוודתא קלילא אזי אקח עמי השלש מאות ר"כ⁴ מעות עולמית ואראה שמה לעשות בזה סדר נכון כפי מה שיחנן לי הבי"ת⁵ כמבואר למטה'.

ועוד משאלה הביע הרב בצוואתו לבניו: 'פה) אם אפשר תיכף כשיתחילו בניכם לדבר לחנכם בלשון הקודש להרגילם בזה כמו מוטטערשפראכע⁶ ולצוות ג"כ ליי"ח⁷ שגם הם יתנהגו כן דור אחר דור עד עולם זה יהי פעולה גדולה בכל דברי הד"ת⁸ כמו שכתב רש"י

1 על קהילת האונפוט ראה: ד"י אַוּצִינסקי, תולדות ישיבת היהודים בקורלאנד², ווילנא תרע"ב, וכן: הנ"ל, די געשיכטע פון די יידן אין לעטלאנד, ריגה 1928.

2 צוואה של הרב הגדול חו"ב [חריף ובקי] הצדיק המפורסם מו"ה משה יהושע זעליג במו"ה מנחם מענדיל הכהן האב"ד דק"ק האונענפאטא נפטר בירושלים עה"ק. נכתב בכ"י קדשו יום ה' עשרה בטבת שנת תר"ט לפ"ק. גדפס ע"י השותפים ר' טוביה הכהן אפרתי ור' יוסף בעקקער בקעניגסבערג. בלי שנת ההוצאה; א' יערי בהערות ל'רשימת הצוואות' שפירסם ד' וואכשטיין (קרית ספר, יא—יב) משער את שנת ההוצאה: תרי"ח לערך (קרית ספר, לד, עמ' 386).

3 בלי גדר.

4 רובל כסף.

5 הבורא יתברך.

6 לשון אם.

7 ליוצאי חלציהם.

8 אולי במקום: הדא הוא דכתיב תורה(?)

ז"ל בפרשה עקב קי"א⁹ פ' י"ט "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם" מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן וכו'. וכל השומע לכל הנ"ל יונעם ויקבל ברכת טוב בזה ובבא' (שם, עמ' 11).

הרב מ"ז הכהן בא ארצה בראשית שנת תרי"ג אולם לא זכה להאריך ימים. הוא נפטר בירושלים ב"ז באב תרי"ג ונקבר בבית-העלמין שבהר הזיתים. גם אלמנתו לא האריכה ימים ונפטרה ביום כ"ח בכסלו תרי"ד¹⁰.

האיגרת הגיעה אלינו בהעתקה שנעשתה על-פי בקשת הרב מ"ז הכהן במכתבו לשלוח העתקים ממנו לכל בני המשפחה. בראש העתקתו רשם המעתיק: 'העתקה ממכתב א"א¹¹ אות באות'. העתקה 'מקורית' מצויה בארכיון ייו"א בניו-יורק (משם קיבלתי צילום). אלי הגיעה העתקה בכתב מכוונה עם 'תיקונים' רבים המטשטשים למעשה את הכתב המקורי וגם את הלשון המקורית של כותב האיגרת, על כן אני מביא בזה את האיגרת לפי הנוסח שבייו"א, ככתבה וכלשוונה, פרט לתוספת סימני פיסוק והשמטת משפטים אחדים, בעלי אופי משפחתי מובהק.

9 קפיטל (פרק) י"א.
10 על מצבת אלמנתו כתוב: מק [מקום קבורה] הרבנית מ[רת] רחל אל[מנת] הרב מ' משה יהושע זעליג הכהן זצ"ל נלבע [נפטרה לבית עולמה] ביום כח לח' כסלו תרי"ד.
11 אדוני אבי.

בע"ה ירושלים תב"ב פ' וישב תרי"ג העתקה ממכתב א"א אות באות שפע וברכה לדידי בני ובנותי חתני ונכדי הנעימים וקרובי ואוהבי ומכירי ושכני הטובים ולכל ירצו לשמוע משלומי הטובה כולם יהיו נזכרים לטובה ולברכה. טרם כל מהדענא שב"ה אני בחיים ושלום שמת וטוב לב ומודה ומהלל על שהבאני עד הלום וזוגתי הצננעה מרת רחל עדיין עיף ויגע מאוד מטורח הדרך. ד' יחזקה בחסדו הגדול. ועתה אספרה כל מה שקרני בדרך מיום פרידתנו. הייתי על הדאמפף ספינה¹, עד קיניסבערג חלתה אהובתי זוגתי על עד למאד וב"ה בקיניסבערג נתרפא לגמרי ומקיניסבערג עד שטעטין על הדאמפף ספינה חלתה שנית והי' לי צער ויגון גדולה מזה וב"ה אשר נתן לי כח לשרתה ולכל ב"י² חולי הספינה ובשטעטין נתרפא ג"כ מזה החולי. ומשטעטין נסעתי על אייזן באן³ עד בערלין ומבערלין עד ווין ומווין עד טראיעסט והיו לי פחדים ואימא גדולה מחמת צרות הפאס⁴. וב"ה אשר עזרני עד כה גם בזה על צד היותר טוב. ובטראיעסט הוצרכנו להמתין י"א ימים עד שהלכנו על הדאמפף ספינה על הדעק⁵ ט' ימים רצופים לעיר איזמיר ובתוך הזמן הזה הי' לנו רוח סערה גדולה יותר מכ"ד שעות ועבר עלינו גלי הים בפחד ורעדה גדולה עד מאוד. וב"ה אשר הציל ג"כ מצרה הזה וישבנו באיזמיר י' ימים והלכנו על הדאמפף ספינה שמונה ימים עד ביירוט. וישבנו בביירוט עד אחר סוכות העבר במצור ובמצוק והיו לנו חברותה מעיברים שהלכו ג"כ לא"י ערך שבעים נפשות. ונמנו וגמרו בין כולם לילך לירושלים על החמורים דרך עיר צפת ולא להמתין עוד על הדאמפף ספינה. והוצרכנו⁶ לבטל רצוני ליסע ג"כ עימהם. ובביירוט התחיל לי מאוד כאב עינים ותכהנה עיני מראות. והוצרכנו מביירוט לרכוב על האתונות בלי שום דרך ושביל, רק על ההרים הרמים והגאיות גדולים מאוד מלאים אבנים גדולים למאוד חדים ומשופעים ומהם גדולים הרבה קלאפטער⁶. וישבנו על החמורים בפחד גדול כי בנפול מהחמור בסכנה גדולה להיות אברים אברים ר"ל. וכשהלכנו מביירוט באס"ח⁷ סוכות באנו על שבת לעיר צידון ומעיר צידון נסענו ביום א' קודם ע"ה⁸ ועד אשר שהרחקנו מצידון ערך רבע מיל התחילו כל החמורים שלנו לרוץ בפעם אחת בכל כוחם כמשוגעים נגד טיבעם כי המה

1 ספינת-קטור.

2 בני-ישראל.

3 מסילת-הברזל.

4 דרכו.

5 סיפון האנייה.

6 בידיש: מידת אורך, ביחוד למדידת ערמות עצים, כ-1.83 מ'.

7 באסרו-חג.

8 עלות השחר.

הולכים רק פסיעה אחר פסיעה ונפלנו כולנו מהחמורים על האבנים דימינו שנהרגו ח"ו ממנו ונשארנו ב"ה כולנו בחיים וב"ה שלא הסיר השגחתו הטובה ממנו אבל הרבה ממנו הכות פצוע וגם זוגתי אהובתי מחמת נפילה צבתה פני וגופה מאוד ולי לא היזק ב"ה וב"ש גם הנפילה הזו ורכבנו משם עד ק"ק צפת בא"י במצור ובמצוק ובצמא וקודם שבאנו לצפת על אם הדרך במדבר העמים נסעו כל החברותה לדרכם ונשארתי לבדי בין האבנים והרים גבוהים רוכב על החמור ולא יכולתי לראות את עין הארץ כעיוור וצעקתי בקול מר לבני החברותה להמתין עלי ולא השיבו ולא השגיחו עלי אפילו האנשים אשר עשיתי עימם טובות הרבה והתחלתי למשש האבנים כעיוור בצהרים בלב נשבר ונדכא. ובתוך כך בא אצלי איש תוגר והתחיל להכעיסני ונטל ממני את הקאפליש⁹ שלי והניח אותי בקלות¹⁰ ראש ולקחתי מכיסי יארמיקע¹¹ לכסני ודבר עימי דברים אשר לא ידעתי לשונו והלך לדרכו ואמרתי ויודי התפללתי לד' מקירות לבבי לעורני גם מצרה הזו כי הי' באותו הפעם כל רכושי אצלי ולא ידעתי כוונתו של התוגר אם לבזו אם להרוג אותי ח"ו ר"ל. וכאשר הלך ממני ירדתי מהחמור ונהגתי אותו בידי אחת ובידי השנית חפשתי איזה שביל למצוא עד שאהובתי זוגתי ראתה שאינני באתה לנגדי ברגלי וחמורה נטתה מהדרך בין האבנים וחפשנו את חמורה ומצאנו והורכבנו שנינו בחד גדול והנחנו את חמורינו לילך בעצמם כרצונם כי ד' נתן חכמה בטבעם שיכולים להריח ולידע שביל הפסיעות של החמורים. והוליכו אותנו למקום אשר כל חברינו נסעו שמה בתוך הפרדס. ושאלתי אותם מפני מה ולמה עשו כן והישיבו תירוצים שונים. ובאנו לק"ק צפת בהש"י עיף ויגע ולי גדלו הכאב עינים והזדמן לי ד' דירה קטנה בצפת ושלמתי בעד כל שבוע אדום זהב¹² לבד קאפי וצוקער רק בעד מזונות. והייתי בצפת ששה שבועות עד שהחזיר לי ד' ברחמי ובחסדו הגדול בריאותי ובריאות זוגתי כמקדם. וגם נתהווה בתוך הזמן שישבתי בצפת, כמו הרבה מזרדים¹³ על המלך תוגר ושללו ובזו לעוברי דרך וגם בצפת אמרו שיבואו לבזו העיר והטמינו רכושם בקרקע ובמקום המרצנע וגם לי אמרו שאתן להם רכושי להטמין ואני לא כן עשיתי רק ב"י והכסף הטמנתי בקרקע במקום מרצנע בארבע מקומות מפוזרים ואמרתי אם יבזו לאחת והי' הנשאר לפליטה. וב"ה שעד הנה עזרני ד' ולא היה שום היזק מכל אשר לי. וראשי פני העיר צפת בקשו ממני לקבוע דירתני אצלם

9 מגבעת.

10 הכוונה: בגילוי ראש.

11 יארמולקע, כיפה.

12 שם מטבע רוסי: Червонец, מטבע זהב בשווי 5 או 10 רובל.

13 הכוונה למאורעות בגליל העליון שחזרו ונישנו עקב המצב הפוליטי בחלק זה של האימפריה העות'מאנית.

ואמרו שגם אצלנו ב"ה א"י ושאתי טובתם והשבתי כפי האמת שתשוקתי לישב בירושלים עיר הקודש תב"ב. ובאנו ב"ה לשלום בכאן ביום ו' פ' ויצא העבר קודם חשיכה בבית של ר' זונדל מסלאנט¹⁴ עד יום ג' פ' וישב והלכנו בדירה שלי בחדר אחד אשר שלמתי בחצי שנה מאה וששים רטים¹⁵ וכל ר"ט פה הוא ששה קאפייקעס¹⁶ כסף. הוצאתי מעת פרידתנו עד היום לערך מאה וארבעים אדומים מחמת המתנת הספינות דאמפף כי על עצמנו נהגנו בצמצום גדול כי הלכנו על אייזן באן במקום השלישי¹⁷ ובהספינה על הדעק¹⁸ המקומות הזול ובכאן כפי הנראה הכל ביוקר רק יין ופירות העונה (?) בזול גדול מאוד.

ואי"ה בקרב הימים אכתוב לידידי בני יותר כי לע"ע אני עדיין גר ונכרי במקום הזה וב"ה שנתקבלתי פה בתשואות חן חן ובכבוד גדול יותר מערכי ושלחו גדולי העיר ציר מיוחד עד צפת להביא אותי לקבוע דירתי בכאן ונתנו לי תיכף מקום אצל ארון הקודש להתפלל בבית הכנסת שלהם – ר' זונדיל מסלאנט אמר לי שיהיו לי פה הוצאה בכל שבוע ארבעה רובל כסף לכל הפחות אפילו לנהוג בצמצום רק בדבר הכרחית לכן אבקש נא לשלוח הריוח לי שהנחתי מעזבוני וכל המרבה הרי הוא משובח כי המעט המעות שהבאתי לכאן לא אוכל לע"ע לעשות שום מו"מ עד ערך חצי שנה אי"ה עד שאדע ואכיר בעצמי מנהגי טיב המדינה ואנשיה, כי לאנשי הכולל אינני רוצה ללות מחמת הרבה טעמים כנים ואמתים ומחויב אני לדאוג שלא יכלו קרני ח"ו –

כשהייתי בעיר צפת נסעתי עם זוגתי אצל כל קברי צדיקים היינו קבר הרי [הארי] וקבר הושע הנביא ובית שמאי ובית הלל ור' יוחנן הסנדלר וקבר הרי [הארי] הלבן ושאר קברי צדיקים וקדושים ונסעתי מצפת לירושלים והתפללתי אצל קבר יתרו ואצל עיר שכם התפללתי אצל מערה יפה אצל קבר יוסף הצדיק ובראשו בנו מנשה וברגליו בנו אפרים. וכשהייתי בצפת התפללתי בבית המדרש בתוך המערה יפה עד מאוד אצל קבר של ר' שמעון בן יוחאי ור' אליעזר בנו והתחננתי שמה בת-

14 הרב יוסף זונדל סלנט, מאבות 'תנועת המוסר' הליטאית (1786–1865), אשר עלה ארצה ב-1837, התיישב בירושלים ושימש כדיין עד סוף ימיו; פעל רבות כעסקן רב-פעלים וכמייסד מוסדות תורה וחסד. הוא היה האפטרופוס על עזבתו של הרב מ"ז הכהן ואחרי פטירת אלמנתו שלח מכתב למשפחת הרב מהאזנפוט בעניין הירושה (העתק מן המכתב שמור כעת באוספי "יד בן-צבי").

15 רייכסטאלר, מטבע כסף צפון-גרמני שהיה נוהג גם בארצות מזרח אירופה. היינו ששכר הדירה לחצי שנה היה למעלה משישה רובל.

16 קופייקה, יחידת מטבע רוסי, חלק המאה של הרובל.

17 המחלקה השלישית.

18 ראה הערה 5.

פילה ובדמענות מעומקא דליבא כפי כוונתי ע"ד [על דרך] האפשר לי בהתפעלות גדול ואמרתי אם לא באתי אלא בשביל זה דיינו כי לא אוכל להעלות על הכתב גדול התפעלותי שמה בהפלאה גדולה שנתהווה שמה וגם מחמת נחיצת הפאסט¹⁹ היום לא אוכל להאריך כתבי ופרוס בקיצור נמרץ לכל אוהבי ויקירי כפי הרשום למטה בשמות ולמי ששכחתי יסלח נא לי מחמת טרדות הזמן והחפץ להביא כתבי על הפאסט היום. בראש הקיסר יר"ה [ירום הודו] (להלן רשימת תשעה אנשים).

בר"ה [בראש השנה] העבר היינו על הספינה בלי מנין וביום הכפורים העבר היינו על הדאמפף שיף עם מנין והתפללנו וקרינו בספר תורה כראוי ונכון חג לי. לע"ע אין שום חידושים רק ב"ה חיים ושלום פורסים בשלום כולכם ומצפה במהרה לקבל איגרת מאתכם ולקיים כל האפשרי מה שכתוב בפנקסי נומער 7 כפי צוואתי הנכונה ואחלי למרום שיעזרנו ולכל משפחתי לקיים רצון הבורא ית' שמו בכל האפשרי כ"ד ידידכם אביכם החפץ וה[מ]תפלל בהצלחתכם האמתית והנצחית.

משה יהושע זעליג בלא"א מו"ה מנחם כץ זצ"ל.

